

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗАПІЩА ГАЛИНА МИКОЛАЇВНА

**ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ ТА СВІТОГЛЯДНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ**

Одеса – 2014

УДК 330.111.62.-029
ББК 65.9(4Укр)321-14

Автор: Г.М. Запша

Друкується за рішенням вченої ради економічного факультету Одеського державного аграрного університету (протокол № 5 від 25 лютого 2014 р.)

Рецензенти :

А.Г. Гончарук – доктор економічних наук, професор, Міжнародний гуманітарний університет

В.В. Немченко – доктор економічних наук, професор, Одеська національна академія харчових технологій

Запша Г.М.

Загальнонаукові та світоглядні аспекти розвитку відносин власності / Г.М. Запша. – Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2014. – 22 с.– (Препринт / Миколаїв).

Висвітлено сутність власності як загальнолюдської цінності та загальнонаукової категорії. Досліджено світоглядне забезпечення реформування та розвитку відносин власності в аграрному секторі України. Для науковців, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, фахівців-економістів, працівників органів влади та всіх тих, хто цікавиться проблемою розвитку відносин власності.

УДК 330.111.62.-029
ББК 65.9(4Укр)321-14

Одеський державний
аграрний університет, 2014
Запша Г.М., 2014

Зміст

Вступ.....	4
1. Сутність власності як загальнолюдської цінності та загальнонаукової категорії	.5
2. Світоглядне забезпечення реформування та розвитку відносин власності	11
Список використаних джерел	19

Вступ

Сучасна підвищена увага до розвитку відносин власності в аграрних перетвореннях України базується на об'єктивно зумовлюваній необхідності аналізу змісту, характеру і результативності аграрно-перетворювальних процесів, які у вигляді (формі) аграрної реформи відбуваються у сільському господарстві, сільсько-селянському секторі і в безпосередньо селянському середовищі нашої країни після набуття нею суверенності та розробленні науково-прикладних засад виведення відносин власності на суспільно і соціально-економічно вищий рівень. Ключовим постає дослідження визначальної основи аграрно-перетворювальних процесів – реформування відносин власності під кутом зору поєднання і забезпечення завдяки їм всієї сукупності державних і селянських інтересів аграрно-продовольчого призначення: суспільно-політичних, соціально-економічних, безпосередньо виробничо-господарських. Державною аграрною політикою визначено, що гармонізація таких інтересів на основі виведення на чільне місце реальної пріоритетності інтересів селянства є однією з визначальних основ стратегічно-цільового призначення аграрних перетворень і відповідних їм відносин власності. Започатковані у нашій країні на межі 80–90 рр. минулого сторіччя вони сукупно з організаційно-правовими перетвореннями колгоспів та радгоспів у виробничо-господарські структури ринково-підприємницьких типів визначали зміст і характер чинної аграрної реформи.

Сприймалася аграрна реформа на селі неоднозначно, і з великої низки причин за соціально-економічними й соціально-психологічними критеріями неоднаково сприймається й зараз. У тому числі такою, що поки що у стратегічному відношенні вона не виправдала сподівань, які на неї покладались.

У наукових оцінках з цього приводу переважають погляди щодо того, що у великій сукупності соціальних, економічних, правових, організаційних та інших причин такої неочікуваної і неприйнятної у своїй основі теперішньої результативності реформи одне з чільних місць (чільне місце) посідають недосконалість, прорахунки і помилки у вирішенні проблеми власності, у тому числі і навіть передусім у частині відносин власності.

За таких обставин об'єктивно виправданим було і продовжує залишатись зосередження уваги науковців на послідовному удосконаленні аграрних відносин у всій їх сукупності, у тому числі відносин власності, на користь виведення їх на результативно вищий рівень. З цього приводу одержали наукове визнання і застосування у практиці результати досліджень Андрійчука В.Г., Баланюка І.Ф., Бойка В.І., Бородіної О.М., Гудзинського О.Д., Єрмакова О.Ю., Зіновчука В.В., Кіщака І.Т., Купалової Г.І., Лукінова І.І., Маліка М.Й., Месель-Веселяка В.Я., Могильного О.М., Нелепа В.М., Онищенко О.М., Саблука П.Т., Сахацького М.П., Шобаніна О.В., Шобаніної В.С., Шпикуляка О.Г., Червена І.І., Федорова М.М., Юрчишина В.В., Якуба К.І., Яценка В.М. та інших вчених. Маючи безпосередньо наукову і науково-прикладну важливість, дослідження названих та інших науковців стали помітним збагаченням реформаційної складової аграрно-економічної науки, і внеском у формування в ній гілки знань про власність і відносини власності в агропродовольчому секторі економіки.

Проте наявні наукові праці не в повній мірі розкривають системного прояву власності як загальнолюдської цінності та загальнонаукової і економічної категорії, дискретно формують методологічні основи наукових досліджень відносин власності в системі сучасних аграрних перетворень. Тоді як практика їх проведення потребує надійного наукового супроводу.

Метою дослідницької роботи визначено послідовно системний аналіз розвитку сучасної аграрної реформи і відповідних їй соціальних і виробничих відносин, у тому числі відносин власності, в об'єктивно зумовлених інтересах і потребах розроблення стратегічно орієнтованих теоретичних і науково прикладних основ виведення перетворювально-створювальних процесів в агросфері та сільсько-селянському секторі на суспільно і соціально-економічний необхідний рівень.

Відповідно до поставленої мети в дослідженні ставилися та вирішувалися такі завдання: дослідити категорію власності з позицій її історично і об'єктивно зумовленої загальнолюдської цінності; розробити вихідні основи світоглядного забезпечення розвитку відносин власності.

Основні теоретичні та прикладні результати дослідження, що характеризують отриману наукову новизну:

— вперше обґрунтовано структуру комплексного дослідження феномену власності в усій повноті його змісту, форм та процесів розвитку, що включає, з одного боку, окремі галузі науки (економіку, соціологію, право, психологію та ін.), а з іншого – міждисциплінарні наукові пошуки, що дозволяє консолідувати процес пізнання та використовувати широкий арсенал дослідницьких методів предметно складної динамічної системи для вирішення прикладних завдань реформування відносин власності в періоди кардинальних соціально-економічних перетворень;

— дістали подальший розвиток засади світоглядного забезпечення реформування та розвитку відносин власності, що науково обґрунтовує виведення на чільне місце реальної пріоритетності інтересів селянства в якості визначальної основи стратегічно-цільового призначення аграрних перетворень.

1. Сутність власності як загальнолюдської цінності та загальнонаукової категорії

Пізнання матеріальних і нематеріальних явищ навколишнього світу, що спрямоване на отримання цільної, логічно побудованої системи знань про об'єктивну дійсність, є невід'ємною складовою життєдіяльності людини. Завдяки встановленню глибинних причинно-наслідкових зв'язків, що формують закономірності розвитку різноманітних процесів живої і неживої природи, людина намагається вирішувати складні економічні, соціальні, технічні, технологічні та інші проблеми свого буття, може передбачати перебіг тих, чи інших подій, прогнозувати розвиток природи та суспільства.

В процесі еволюції наукової думки про власність розроблені теоретичні, методологічні та прикладні положення, що ґрунтовно висвітлюють сутнісно-генетичні елементи, які ідентифікують власність як явище та наукову субстанцію,

розкривають принципи та закономірності розвитку відносин власності, окреслюють перспективи їх подальших перетворень в умовах динамічних змін суспільних відносин. Проте їх аналіз свідчить про суперечливість певної частини теоретичних положень, що стримує прикладне використання наукових напрацювань. До того ж, радикальні структурні зміни типів власності в практиці ринкових трансформацій в Україні супроводжуються суттєвими соціально-економічними проблемами, що великою мірою детерміновані неузгодженістю змісту та форм реалізації відносин власності, відсутністю системи державних регуляторних механізмів поєднання економічних інтересів суб'єктів суспільних відносин в питаннях власності. Все це актуалізує необхідність подальших поглиблених наукових пошуків щодо генезису власності як загальнонаукової категорії та загальнолюдської цінності.

Власність як об'єкт наукового пізнання протягом століть приваблює увагу економістів, соціологів, філософів, юристів, богословів, психологів та інших мислителів, теоретичні концепції яких відточувалися в гострих суперечках щодо природи виникнення, сутності, форм прояву, умов реалізації та вектору трансформації відносин власності. «Магнетизм» власності в усі періоди еволюції цивілізації обумовлений її системоутворюючою функцією, бо саме вона формує якісні характеристики соціально-економічних систем, соціальну структуру, особливості політико-владного устрою, забезпечуючи таким чином базові фундаментальні основи суспільного прогресу. Визначальна роль власності відбивалася ще в працях французького філософа і соціолога Сен-Сімона К.А., який підкреслював: «Власність – це фундамент соціального порядку – такий догмат, проголошений усіма факторами політичних наук. Ми зі свого боку вважаємо власність матеріальною основою соціального порядку» [24, с.132].

Наукова думка про власність формувалася на підставі узагальнення суспільної практики в процесі історичного розвитку епох від античності до сучасності в численних працях видатних мислителів, серед яких першопрохідцями, по праву, можна вважати Демокрита, Платона, Аристотеля. В рамках етичної та соціальної філософії Демокрита, що ґрунтувалася на демократичному за своїм змістом праві людей бути рівними, володіння благами сприймалося як необхідний засіб у їх природному прагненні до існування. Розглядаючи устрій ідеальної держави, Платон вбачав в приватній власності причину суспільних протиріч, визначав відношення різних верств суспільства до власності та влади, позбавляючи філософів та воїнів мати приватну власність і відповідно, делегуючи їм повноваження щодо управління та захисту держави. Купцям, землеробам, ремісникам, або деміургам відводилась роль підлеглих, але наділених власністю. Таким чином конфлікт суспільних інтересів Платон намагався певною мірою вирішити через розмежування прав різних прошарків суспільства середньовікової доби щодо приватної власності.

В філософських поглядах Гегеля Г. простежується думка відносно «розумності та необхідності буржуазної системи і приватної власності», забезпечення свободи особистості і свободи власності. Г.Гегель характеризує наявність у людини власності як людську повноцінність, на протипагу її відсутності у людини. Ним же передбачається необхідність правового захисту

власності і саме в правовій площині повинні узгоджуватися інтереси і розв'язуватися конфлікти відносно власності як одного з споконвічних джерел соціальних протиріч [8; с. 72, 75, 238]. Вивчаючи природу власності як абсолютного права вільної людини через поєднання своєї волі з речами на привласнення матеріальних благ, разом з тим, Г.Гегель досліджує соціальні сторони власності та особистості, розглядаючи таким чином власність в контексті суспільних відносин між людьми.

Згідно економіко-філософської теорії Маркса К. власність є результатом відчуження праці, яке в свою чергу є наслідком суспільного поділу праці. Досліджуючи проблеми поділу праці в процесі еволюції суспільства від первіснообщинного ладу до комуністичної соціально-економічної формації, Маркс К. та Енгельс Ф. обґрунтували положення, що різні етапи поділу праці в історичному прогресі визначали відповідні форми власності, тобто відносини між членами суспільства з приводу їх відношення до засобів та результатів праці: «Різні ступені в розвитку поділу праці є разом з тим різними формами власності, тобто кожний ступінь поділу праці означає також і відношення індивідів один до одного відповідно їх відношенню до матеріалу, знарядь і продуктів праці» [15, с. 20].

Розвиток соціальної думки про власність відбувається і під впливом релігії, що формує певну світоглядну систему духовно-моральних цінностей, включаючи ставлення людей до багатства та бідності, спільного чи індивідуального володіння майном, розпорядження своїми благами, поділу спадщини і т. і. Релігійна свідомість, основним змістом якої є віра в Бога та абсолютизація творіння вищих сил, формує головні етичні принципи та моральні цінності, що мають певну специфіку в контексті конфесійної релігійної догматики і представлені у вигляді декаталога в християнстві, мусульманського права (шаріату) в ісламі та восьмирічного шляху удосконалення в буддизмі.

Християнське розуміння багатства як об'єкту власності найбільш цілісно представлено в Священному Письмі, де в біблійських оповідях Старого та Нового Завітів розкриваються істинна роль матеріальних та духовних благ. Зокрема, в Книзі Екклесіаста, або Проповідника (Старий Завіт) простежується думка про багатство як Господній дар обраним людям за служіння Богу і ближньому: «І якщо якійсь людині Бог дав багатство і майно, і дав їй владу користуватися ними і брати свою частку і насолоджуватися від праці своєї, то це – дар Божий» [3, с. 670]. При цьому наголошується на важливості для людини користуватися майном: «Бог дає людині багатство і майно і славу, і нема для душі його нестатків ні в чому, що б не побажала б вона; але не дасть її Бог користуватися цим, а користується цим чужа людина: це – метушня і тяжка недуга!» [3, с.670]. Таким чином, християнська доктрина визнає багатство, майно, достаток як загальнолюдську цінність, певне благо, що визначає умови життєдіяльності людини, захищає людську гідність, позбавляє ролі пригнічених і принижених через відсутність засобів існування.

В Біблії нема негативної оцінки багатство як такого. Разом з тим, Священне Письмо застерігає від надмірної уваги до матеріальних благ, засуджує жадібність, крадіжку, ненаситне прагнення збагачуватися: «Хто любить срібло, той не

насититься сріблом; і хто любить багатство – тому немає користі від нього» [3, с.669]. Біблейське розуміння місії багатих полягає в їх служінні ближньому, в добрих справах. «Багатих ... перестерігай, – наставляє апостол Павло, – щоб вони не високо думали про себе і сподівалися не на багатство невірне, ... щоб вони благодіяли, багатіли добрими справами, були щедрі і товариські» [3, с.256].

Біблія закликає буди поміркованим у володінні, не переступати ту межу, коли прагнення до багатства відвертає людину від Господа і ближнього. Згідно християнської концепції справжню насолоду людина отримує не в матеріальних благах, а у справах своїх: «...немає нічого кращого, як насолоджуватися людині справами своїми ...» [3, с.668]. Священне Письмо вчить, що крім матеріальних є такі нематеріальні блага як любов до Бога і ближнього, здоров'я, мудрість, завдяки яким людина духовно збагачується і цінність яких ставиться на вище місце: «Ліпша мудрість, ніж спадщина: вона корисна тим, що бачить сонце. Під захистом мудрості, як під захистом грошей; а перевага знання в тому, що мудрість дає життя тому, хто її має» [3, с. 11-12].

Базові положення християнського вчення про власність викладені в інтерпретації Російської Православної Церкви (РПЦ) в «Основах соціальної концепції РПЦ» – документі, що відображає головні принципи церковно-державних та церковно-суспільних відносин та формулює офіційну позицію Московського Патріархату про сім'ю і державу, політику і право, працю і власність, війну і мир, злочинність і покарання, особисту та суспільну мораль, науку та освіту, біоетику, екологію, глобалізацію та інші найважливіші проблеми сучасного суспільства. З точки зору РПЦ під власністю прийнято розуміти «суспільно визнану форму відношення людей до плодів праці і природних ресурсів.

Згідно соціальної концепції РПЦ врегулювання майнових відносин в суспільстві має ґрунтуватися на заповіді про любов один до одного – базового постулату, що визначає основи православно-християнської поведінки в суспільстві. Тому РПЦ закликає віруючих використовувати власність як в особистих інтересах, так і на благо суспільства. Церква не надає перевагу тим, чи іншим формам власності, вказуючи на історичне утвердження державної, суспільної, корпоративної, приватної та змішаної її форм, оскільки при будь-якій з них можливі як позитивні, з позицій християнської моралі та державного права, так і негативні явища в процесі привласнення, користування та розпорядження матеріальних благ. РПЦ визнає і захищає приватну власність, засуджуючи її незаконне відчуження.

Таким чином, згідно офіційної позиції РПЦ, власність на матеріальні блага є необхідною складовою людського буття і знаходиться в колі найважливіших проблем сучасності. Проте, не повинна сприйматися людьми в якості вищої цілі та цінності життя.

Мусульманське право, як сукупність духовних та культових правил і процедур, спрямоване на підтримку та захист певних цінностей шаріату (шляху праведного життя), до складу яких входять віра в єдиного бога Аллаха, що задекларовано постулатом – «Нема Бога, крім Аллаха, і Мухаммад – пророк його на Землі», а також життя, розум, продовження роду та власність. Ісламська

ідеологія розглядає власність передусім як прояв інстинкту самозбереження, дозволяючи правовірним отримувати у власність все те, що є життєво необхідним для благополучного існування. За наявності певних заборон (спиртні напої, свинина та ін.) мусульмани можуть продавати, купувати, орендувати, успадковувати, дарувати різноманітні матеріальні блага.

Серед п'яти основних обов'язкових для мусульман поведінкових законів – закят, тобто подання і пожертвування на користь всієї общини та бідних її членів. В Корані регламентуються питання розподілу спадщини між дітьми: «Аллах приписує відносно ваших дітей: «Синові належить частка, що дорівнює частці двох дочок» [26]. В загальному розумінні власність в мусульманстві це дозвіл Всевишнього на користування тими чи іншими об'єктами. Право на володіння матеріальними благами не пов'язується з споживчою корисністю речей, а витікає з волі Всевишнього отримувати їх людьми і розпоряджатися ними у відповідності до вимог шаріату. Іслам делегує державі повноваження щодо захисту приватної власності та передбачає застережні заходи щодо посягань на неї [26].

Буддизм як релігійно-філософське світосприйняття та духовна культура значної частини населення країн Центральної та Східної Азії, формувався в процесі багатовікової полеміки між різними теоретичними течіями (тхеравада, сарваствивада, махасангхікі), результатом якої є сукупність класичних вчень про нірвану, карму, дхарму, чотири істини, «восьмирічний шлях» спасіння. Саме останній веде до найвищої цілі всіх віруючих – нірвани, тобто свободи від страждань, постійних перероджень, досягнення стану спокою, згасання, зникнення [27, с. 70].

Багатство сприймається як позитивна карма – нагорода за смиренність, гуманність, мужність, благочестя, щедрість, любов до ближнього та інші чесноти, що мали місце в попередніх життях власника. Буддизм не заперечує багатство. Навпаки, розглядає його як ознаку величі, могутності, знатності та мудрості володаря за умови відсутності жадібності, надмірної прив'язаності до власності, прагнення розбагатіти за будь яку ціну, ненаситного бажання накопичувати. Буддизм виховує індиферентне ставлення до матеріальних благ, заохочуючи їх відчуження через меценатство, подаяння бідним, пожертвування монастирям, матеріальну допомогу рідним, паломництво до святих місць, проведення благодійних та суспільно-значущих заходів в інтересах різних верств населення.

Таким чином, буддизм як релігійне вчення виходить з того, що матеріальні блага як об'єкт власності не мають своєї суті, бо існують лише у свідомості людини, є продуктом психічного сприйняття, яке постійно трансформується з одного стану в інший. Власність та багатство, як символ щедрості та безкорисливості, реалізуються саме через демонстрацію цих якостей і справжнє задоволення від володіння матеріальними благами полягає в можливості допомагати іншим. Разом з тим, багатство є ознакою певного соціального статусу, впливовості власника, що накладає на нього відповідні обов'язки.

Вивчення світоглядних підходів щодо ролі багатства та матеріальних благ як об'єктів власності в життєдіяльності людини в трактуванні трьох найпотужніших світових релігій, дозволяє зробити наступні узагальнення:

по-перше, при наявності значних духовно-ідеологічних розбіжностей даних релігійних доктрин як таких, спільним є сприйняття власності в якості необхідного блага, що визначає матеріальні умови існування людини, формує її гідність, автономність та можливості самоутвердження;

по-друге, будь-яке з розглянутих релігійних вчень не абсолютизує матеріальні цінності, застерігає від надмірного прагнення збагачення, засуджує скупість, виховує стриманість у споживанні матеріальних благ, заохочує щедрість та використання власності для допомоги нужденним. Власність, таким чином, повинна приносити користь не лише окремим особистостям, а бути благом для всього суспільства, тобто має виконувати важливу соціальну функцію;

по-третє, формуючи в цілому нейтральне відношення людини до власності, світові релігії разом з тим розглядають наявність матеріального достатку як спосіб винагороди за праведний спосіб життя, як символ мудрості володаря, що свідчить про те, що власність посідає чільне місце в системі суспільно-релігійних цінностей.

Думку про власність як природжений людський інстинкт висловлював відомий в історії аграрних перетворень реформатор Столипін П.А., який в листі, адресованому своєму опоненту – письменнику Толстому Л.М. відзначав: «Природа вклала в людину деякі природжені інстинкти, як те: відчуття голоду, статеве відчуття і тому подібне і одне з найсильніших відчуттів цього порядку – відчуття власності. Не можна любити чуже нарівні зі своїм» [25].

Як показала подальша історія аграрних перетворень в Україні після жовтня 1917 року нехтування природженим відчуттям власності шляхом націоналізації землі та проведення тотальної колективізації на селі не сприяло формуванню відчуття господаря землі у селян, їх ставленню до суспільного як до свого. Тому, на наше переконання, однією з базових передумов забезпечення поступального сільського розвитку є законодавчо закріплене визнання для будь-якої правоздатної та дієздатної особи природного права бути власником землі, засобів виробництва та результатів своєї праці.

Підсумовуючи викладене, слід виділити, щонайменше, два принципових, з позицій подальших досліджень, науково-методологічних положення.

Перше. За всієї неоднозначності філософських, релігійних, психо-біологічних, соціологічних, економічних та інших уявлень про власність, головним є те, що протягом всієї суспільної еволюції вона залишається однією з фундаментальних основ людського буття. Власність відображається в свідомості як загальнолюдська цінність, що має надзвичайно велике значення в становленні і розвитку як окремої особистості, так і суспільства в цілому. Тому з загальнонаукових, філософських позицій власність це об'єктивна дійсність, що відбивається в свідомості особистості і проявляється у її суспільній поведінці по відношенню до суб'єктів та об'єктів власності (рис. 1).

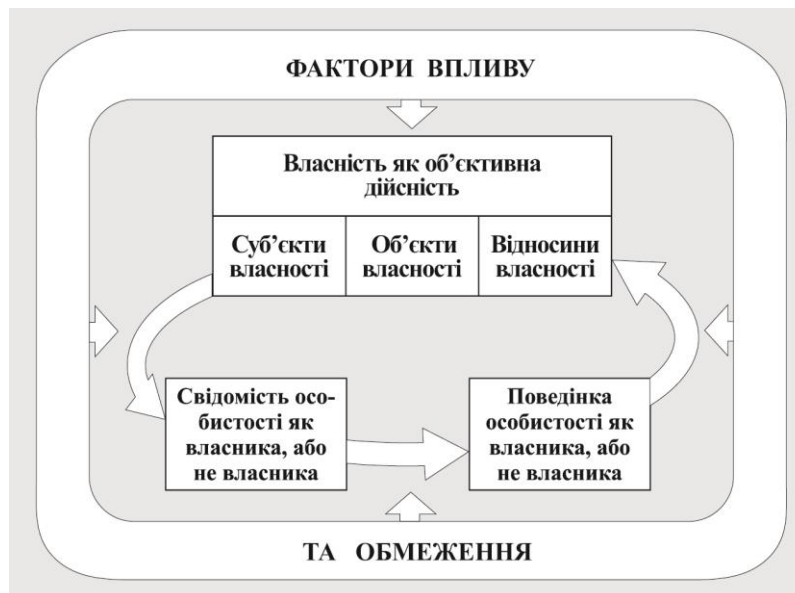

Рис. 1. Власність як загальнонаукова категорія*

**Розроблено автором*

Друге. Власність є багатоплановою категорією, що віддзеркалює різні сторони єдиного цільного явища об'єктивної дійсності, в якому безперервно еволюціонують економічні, соціальні, правові, морально-психологічні, культурні, ідеологічні процеси між різними суб'єктами власності.

Трактування власності в її найзагальнішому науково-філософському розумінні як об'єктивної дійсності, що відбивається в свідомості особистості і проявляється у її соціальній поведінці по відношенню до суб'єктів та об'єктів власності відображає дуальну природу власності, що синтезує матеріальний світ та його суб'єктивне сприйняття людьми.

2. Світоглядне забезпечення реформування та розвитку відносин власності

Однією з найприкметніших рис і особливостей пострадянської аграрної політики в Україні і реформування згідно їй аграрних відносин став глибокий перегляд теоретичних, а, відтак, і науково-прикладних поглядів на власність: на її сутність як категорію і стратегічно цільове призначення; на форми власності та їх місце в суспільному і соціальному розвитку сільського господарства; на права і механізми володіння нею; на підтримання і збагачення її перетворювально-створювального потенціалу тощо.

Виняткова важливість і необхідність глибоких змін у поглядах на власність почали заявляти про себе ще у радянські часи. Тоді було зроблено перші наукові і практичні кроки у пошуках теорії, методології, організації, шляхів і механізмів вирішення цієї проблеми. Відповідні теоретичні, методологічні та організаційно-методичні положення найбільш узагальнено і водночас достатньо конкретно знайшли відображення у першій в нашій країні науковій монографії з проблем власності у сільському господарстві [7], і стали однією з наукових основ проведення в ній аграрних перетворень [34]. З самого початку відповідних

досліджень передбачалося охоплення ними всієї сукупності складових реформування аграрних відносин (соціальних, виробничих та ін.), у тому числі відносин власності.

Еволюція наукових поглядів на проблему відносин власності у поєднанні з невимірно великою складністю її практичного вирішення зумовлювала потребу використання у відповідних дослідженнях не лише новітніх, нетрадиційних, інноваційних у їх загальноприйнятому розумінні основі рішень та їх (за Юрчишином В.В.) матеріалізації у вигляді (формах) прикладного втілення і прийняття відповідних рішень, а й таких, які при всій їхній важливості розглядалися спрощено і використовувалися мало ким і обмежено. Однією з них була і продовжує залишатись категорія світогляд із зумовленими нею світоглядними баченнями, покликаними забезпечити розширення, поглиблення розуміння й науково-прикладного освоєння досліджуваних явищ і процесів з відповідних їм світоглядних позицій. Стосовно процесів і проблем, які супроводжують сучасні аграрні трансформації з відповідними їм відносинами власності, увага до світоглядних аспектів найчастіше і найбільш повно виокремлюється, аналізується й узагальнюється у дослідженнях Онищенка О.М., Павлова О.І., Юрчишина В.В. та деяких інших дослідників. У їх поглядах з цього приводу прослідковуються теоретичне поглиблення сутності цієї категорії, доповнення одержуваних у процесах дослідження результатів новими науково-прикладними баченнями і трактуваннями, їх всебічний аналіз, тяготіння до відповідних, у тому числі фундаментально важливих узагальнень. Завдяки цьому, як визначається у таких дослідженнях, досягається підвищення створювального потенціалу не лише безпосередньо світоглядної складової наукових досліджень, а й аграрних перетворень у їх базовій сутності і сукупності, що, у свою чергу, здатне підвищити їх результативність.

У загальноприйнятному розумінні категорія «світогляд» розглядається системою поглядів на життя, природу і суспільство [6, с. 1300]. Таке її трактування, подаючи найбільш загальне уявлення про неї, її сутність і стратегічно цільове призначення, водночас орієнтує на те, що світоглядне бачення конкретного явища може бути описане лише сукупністю необхідних для цього взаємопов'язаних між собою цільових поглядів відповідного призначення. Пов'язаних при цьому між собою такою єдністю, яка, з одного боку, давала б по можливості повніше і глибше уявлення про досліджуване явище як цілісної системи стратегічно орієнтованих світобачень. І, з іншого боку, послідовно орієнтувала на усвідомлення і вміле використання всієї сукупності умов і обставин, у яких такі явища і процеси, що їх супроводжують, діють, функціонують і можуть чи повинні проявлятися у подальших процесах розвитку. На цій основі досягається надання окремо взятим світоглядним поглядам, формування і сприйняття їх як завершеної цілісності конкретно-цільового призначення.

Базовою теоретичною основою системного досягнення такої мети у нашому дослідженні приймається трактування сутності і цільового призначення світогляду вітчизняним філософом Шинкаруком В.І. [31, с. 170]. Воно охоплювало собою:

- розгляд його як форми суспільної самосвідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює й оцінює навколишню дійсність із позицій світового буття й діяльності, визначаючи при цьому своє місце й призначення в ньому;
- розуміння особливостей вияву дії світогляду з позицій духовної реалізації ним потреби і цілей практичного перетворення світу, у якому він виступає як його духовно-практичне освоєння;
- усвідомлення того, що потреби матеріальної перетворювальної діяльності відображаються світоглядом не безпосередньо, а через систему історично даних суспільних відносин, що надають цим потребам конкретно-історичного змісту.

Оцінюючи таке філософське трактування світогляду фундаментальним, Юрчишин В.В. в одному із своїх досліджень [35] акцентує увагу на його деяких сутнісних, створювальних, стратегічно-цільових та інших характеристиках. Одна з них стосується того, що для періоду, в який такий погляд на світогляд був обґрунтований, його виправдано було вважати класичним. У тому числі із-за того, що він характеризував цю категорію найбільш повно і глибше порівняно з іншими відомими на той час науковими відповідними означеннями. По-друге, всією своєю сутністю такий погляд на цю категорію підпорядковувався інтересам поєднання у ньому суспільних, соціальних та всієї іншої сукупності життєзабезпечуючих потреб людини і людства загалом. По-третє, він послідовно орієнтував на необхідність усвідомлення людиною (людством) суспільно-політичних і соціально-економічних складових практичного перетворення світу і кожного конкретного буття у ньому. По-четверте, надавав перетворювальним і створювальним процесам, які у кожному конкретному випадку досліджуються, та їх результатам конкретно-історичного змісту. Або, по-іншому, своєрідно «прив'язував», за тим же автором, такі процеси до обставин, у яких вони відбуваються, допомагаючи цим повніше усвідомлювати зміст і характер пізнання світу і місце людиною у кожних конкретних умовах (обставинах). По-п'яте, таке трактування світогляду робить прийнятним його базові положення не лише для пізнання світорозуміння у всій його масштабності, а й для вирішення всіх без винятку загальносуспільних регіональних, галузевих, гуманітарних, безпосередньо виробничих, найближчих, середньострокових, стратегічно розбудовчих та всіх інших потреб забезпечення суспільно і соціально необхідного розвитку [35].

Інша особливість світогляду у тому ж дослідженні розглядається під кутом зору його системоутворювальної функції. Вона проявляється у тому, що чітке опрацювання у кожному конкретному випадку світоглядної складової і вміле втілення її елементів у практику формує його здатність набувати за сприятливих обставин створювально-розбудовчого змісту і характеру. Все це розглядається з позицій розуміння світогляду як підсистеми цілісно-єдиної сукупності системозабезпечуючих складових вирішення проблем і доведення їх до логічно-кінцевого завершення [35].

Всебічно глибоким розвитком означених трактувань світогляду є нетрадиційні погляди на нього Павлова О.І. [21]. Хоч він розглядає їх стосовно розвитку сільських територій, вони всією своєю сутністю є прийнятними для більш загального, науково-

прикладного використання, у тому числі в інтересах відносин власності. Його основні світобачення охоплюють собою:

— розгляд у єдності світоглядних і теоретико-методологічних складових розвитку, оскільки тільки у такій сукупності вони формують цілісний науковий підхід до пізнання сутності предмета дослідження;

— розуміння світогляду з позицій світо- і самосприйняття людини і людством загалом, у якому акумулюються сучасні наукові знання і духовні цінності, цілісне ставлення до життя, соціальний досвід попередніх поколінь;

— розгляд світогляду як психологічного феномену, який відбиває зміни, що відбуваються в суспільній свідомості. Стосовно досліджуваних у дослідженні змін вони на сучасному етапі характеризуються суспільними очікуваннями, сподіваннями на відродження сільського господарства і селянства на новітніх засадах і відповідній їм результативності. За переконаннями Павлова О.І. у його сучасному розумінні світоглядний компонент виступає як фермент, за допомогою якого починається справжня свідомо робота суб'єкта;

— стратегічний напрям зміни світоглядної парадигми лежить у площині взаємовідносин держави і селянина. Оскільки поки що вони складаються не на користь селянина, ситуація у цьому відношенні залишатиметься незмінною до того часу, поки селянин виступатиме об'єктом, а не суб'єктом відродження сільських територій.

Такі розглянуті трактування світогляду дають підстави для висновку, що у вітчизняній науці послідовно формується, а в дечому вже сформувалося, послідовно системне розуміння цієї категорії, її стратегічно-цільового призначення, науково-прикладного освоєння і використання її сутнісного змісту.

Власні дослідження та узагальнення розглянутих трактувань світогляду дають підстави для висновку з приводу того, що світоглядні положення не лише варті цього, а й об'єктивно покликані поступово ставати обов'язковою складовою наукових досліджень. У тому числі з міждисциплінарних позицій, що, зокрема, одержало відображення у дослідженнях Бородіної О.М. людського капіталу [4]. В основу обґрунтування необхідності докорінної зміни соціальної ситуації на селі на користь селянства, вона в основу концептуальної моделі відродження українського села поклала теорію людського капіталу, а умовами трансформації людських ресурсів у людський капітал вважає:

- набуття прав власності на засоби виробництва;
- набуття прав власності на результати праці та одержання доходів;
- нові мотивації;
- здібність до ухвалення кваліфікованих рішень щодо розпорядження ресурсами та доходами на основі нових знань, навичок, кваліфікацій, інших особистісних чинників;
- самостійне задоволення власних економічних, соціальних та духовних потреб.

У безпосередньо прикладному розумінні таку трансформацію людських ресурсів виправдано розглядати процесом відродження селянина, який протікає в певному середовищі і нерозривно пов'язаний з відродженням сільського сектора. Воно властиве перехідному періоду, на якому одночасно відбуваються процеси

руйнації старого, появи нового вищої якості, формування умов, що сприяють існуванню та становленню нового. Саме таким постає розгляд відродження Сахацьким М.П. [23]. Одне з його відповідних положень стосується того, що відродження сільського господарства має базуватися на необхідності досягнення стратегічних інтересів галузі та суспільства з урахуванням історично зумовлених рис й особливостей українського селянства. Воно розглядається ним під кутом зору побудови новітньої, істотно досконалішої системи ведення сільського господарства, за якої селянин, реально володіючи землею, майном і результатами своєї праці, буде внутрішньо мотивований у висхідному розвитку аграрного виробництва.

Аналіз літературних джерел з проблем власності і відповідні дослідження світоглядних положень дають також підстави для висновку з приводу того, що із світоглядних позицій власність належить до історично зумовлених загальнолюдських надбань, вироблених людством у процесах і внаслідок становлення цивілізації. Вони набули змісту і характеру знову таки загальнолюдських цінностей, що являють собою систему найважливіших принципів і передумов, сукупна єдність яких є життєзабезпечуючою основою людського розвитку. Сукупно взяті до кожного конкретно випадку такі цінності виправдано вважати підсистемами єдиної, цілісної системи ефективного вирішення проблем власності [7].

Згідно цьому розглянуті трактування відносин власності у дослідженні подаються такими, що вони є своєрідним прикладним, безпосередньо виробничим відображенням їхньої «материнської основи» – власності у її найсучаснішому, базовому розумінні. Це, у свою чергу, дає підстави розглядати їх з позицій того, що оскільки хліборобство є визначальною виробничою галуззю нашої країни, відносини власності у ньому повинні реально мати послідовно ціннісний зміст і характер загальногалузевого, хліборобського рівня. Водночас достатньо підстав для висновку з приводу того, що хліборобство повною мірою асоціюється з агросферою у її сучасному розумінні та є однією з основ державотворення, а відносини власності у ньому варті того, щоб розглядатись з позицій національних цінностей. Це, свою чергу, послідовно орієнтує на те, що у теоретичному і прикладному відношеннях вони повинні опрацьовуватись і вирішуватись на рівні, який відповідав би не лише конкретно цільовим, а й національним інтересам.

За результатами проведеного дослідження вихідними основами світоглядного забезпечення реформування відносин власності визначено ті з них, які, маючи суспільно і соціально важливу основу, є концептуально важливими. До них, віднесено наступні.

Неминучість аграрної реформи, а, значить, і відповідних їй відносин, після набуття нашою країною суверенності. На відміну від того, що до останнього часу реформа продовжує розглядатись деким такою, що без неї можна було б обійтись або з позицій її доцільності чи необхідності, проведене дослідження у цьому відношенні базується на висновках Онищенко О.М., Трегобчука В.М., Юрчишина В.В. з приводу того, що вона була об'єктивно не лише невідворотною, а й неминучою. Без неї, за їх переконаннями, суспільно і політично оновлювана наша країна не могла обійтись [18, с. 4–14; 19, с. 3–14]. Передусім із-за того, що зміна політичного устрою робила неминучою заміну в ній аграрного, у своїй основі

колгоспно-радгоспного устрою, на користь такого устрою, який базувався б на істотно прогресивніших суспільних, соціальних, організаційних та інших засадах ринково-підприємницького типу. Розбудова такого устрою зумовлювала неминучість розроблення та освоєння відповідних йому аграрної політики з властивими їй відносинами, у тому числі відносинами власності.

Потреба в таких змінах зумовлювалась також тим, що пошуки їх почались ще у радянські часи. Найбільш повно, детально і всебічно глибокі узагальнення з цього приводу розглянуто у спеціальній з цього приводу монографії [34]. У ній розглянуто відповідні сутність, організаційно-методичні підходи, їх виробничо-експериментальна перевірка і впровадження у практику соціально-економічних трансформацій в колгоспах деяких областей України. Вони виявились настільки прийнятними, що їх було офіційно покладено в основу реформування аграрних відносин у нашій країні у частині відносин власності і перетворення колгоспів у ринково-підприємницькі виробничо-господарські агроформування. У світоглядному відношенні такі перетворення виявились базовими для втілення їх у практику.

Системна єдність сутності та механізмів аграрно-трансформаційних процесів, у якій забезпечувались би відповідні інтереси держави, сільськогосподарських підприємств і безпосередньо селян. У світоглядному відношенні вона (єдність) покликана була забезпечити не лише ефективне проведення аграрних перетворень, а й успішний післяреформаційний розвиток агропродовольчої сфери країни.

Гарантування державою у такій єдності реальної пріоритетності інтересів селян. Оскільки ментально й історично одну з найважливіших основ селянського світогляду становило реальне право на власність, у тому числі і навіть передусім на землю, з самого початку передбачалось, що державне аграрно-перетворювальне світобачення має базуватись на перетворенні монопольної державної власності на землю на забезпечуваній державою приватній власності селян на неї. Що знайшло повне відображення у здійснюваній у нашій країні земельній реформі, якою держава започаткувала і певною мірою вирішила земельне питання на найбільш прийнятних для селян засадах приватної власності. Державницький світогляд у цьому відношенні повністю збігався з індивідуалізованим світоглядом селян, реалізованим у практиці реформування відносин власності. У тому числі завдяки відновленню орендних відносин, повністю заборонених колишньою радянською владою після завершення у тодішній країні в 30-х роках колективізації. Таке наближене до системного вирішення в єдності у післярадянській Україні селянського питання є одним з найбільших здобутків сучасних аграрних трансформацій.

Аграрна реформа і властиві їй відносини мають розглядатись і в практичному відношенні забезпечуватись як одне з найважливіших науково-прикладних відображень формування і функціонування власності у системі аграрної реформи. Власності такого змісту і характеру її прикладного втілення, яка не лише формувала б властивий їй перетворювально-створювальний потенціал, а й забезпечувала його очікуваний соціально-економічний практичний прояв. У прикладному відношенні це приймається таким чином, що соціальний і виробничий потенціал господарюючих суб'єктів різних типів, створених внаслідок аграрної реформи, зможе проявитись і

забезпечити очікувану від неї віддачу лише через всебічно опрацьовані та ефективно функціонуючі в єдності соціальні і виробничі відносини новітніх типів.

Ще одна складова світоглядного забезпечення ефективного функціонування відносин власності базується на тому, що складні проблеми реформи, у тому числі відносин власності, не можуть бути розв'язані одним, навіть надзвичайно важливим і потужним чинником. Бо водночас із ним діють і впливають на результативність інші фактори, у тому числі ті з них, які мають зміст і характер відносин. Зокрема, у ній, крім відносин власності, мають місце соціальні, земельні, виробничі та інші відносини, які, подібно відносинам власності поки що, не завжди достатньо опрацьовані чи впроваджуються у практику. У зв'язку з цим у дослідженні приймається аксіомою висновок Юрчишина В.В. [35] з приводу того, що однією з найважливіших, визначальних передумов ефективного вирішення проблем відносин власності на етапі відродження агросфери має стати послідовне відповідне системозабезпечення відродження у всій його системній цілісності. Розвитком такого висновку в дослідженні обґрунтовано погляд на те, що системозабезпечення має стосуватися не лише відродження у всій його цілісності, а й кожного відроджувального процесу галузевого, територіального та всього іншого відроджувального процесу. У більш загальному відношенні послідовне системозабезпечення має реально ставати однією з найважливіших основ будь-якого іншого розвитку сільського господарства і сільського (сільсько-селянського) сектора.

Застосування системного підходу в дослідженні відносин власності в сучасних аграрних відносинах, у тому числі в частині їх світоглядного забезпечення, дало підстави для переконаності в об'єктивній необхідності включити в систему досліджень вивчення створювального потенціалу власності у всій її масштабності, у тому числі відносин власності. Вперше увагу до цього привернув Юрчишин В.В. при дослідженні впливу приватної власності на результативність аграрної реформи [36, с. 27-28]. При цьому акцентувалась увага на заохочувально-стимулюючій функції приватної власності, її впливу на підвищення гарантованості господарювання на засадах приватної власності та інших складових. Ці та інші аспекти потенціалу власності одержали подальший розвиток у його ж дослідженнях світоглядних засад забезпечення аграрної реформи [35].

Узагальнення результатів означених досліджень дозволяє зробити такі висновки:

— індивідуалізований потенціал власності і, тим більше, зумовлених нею відносин, не належить до безпосередньо вимірюваних величин і тому не може бути визначений (виміряний) і виокремлений, як окремо взятий результат господарювання (розвитку);

— потенціал власності, на якій базується розвиток, формується під впливом індивідуалізованих потенціалів всіх без винятків складових (факторів), задіяних для кожного випадку конкретних створювальних виробничих потреб і процесів. Кожний такий забезпечуючий чинник містить у собі відповідний йому індивідуальний, також не вимірюваний потенціал, і лише їх взаємодіюча сукупність формує їхню кінцеву, синергетичну віддачу;

— багатоелементність і багатофакторність будь-якого виробничого процесу чи виробництва загалом за обставин невизначеності їх індивідуальних створювальних потенціалів надміру ускладнює оцінку потенціалу власності. Тим більше в умовах, коли у кожному конкретному випадку індивідуальні потенціали можуть включатись у виробництво не найкращим чином і не завжди носії таких потенціалів знаходяться в необхідній співвідносності. Проте безвідносно до цих та інших обставин потенціал власності і зумовлених нею обставин варті всебічного дослідження.

Викладені міркування з приводу потенціалу власності є початковими, вихідними і можуть сприйматися неоднозначно, у тому числі критично. Проте і за цих обставин можлива дискусія навколо цієї проблеми буде корисною для науки і практики. Варто наголосити на тому, що не виключаються можливості чи навіть доцільності дослідження потенціалу власності в якості самостійного предмета дослідження в якості виокремленого зі світоглядної складової відносин власності. Ймовірніше усього, що у переважній більшості випадків так воно і буде, що слід вважати достатньо виправданим. Водночас на початковому етапі найзагальніші дослідження категорій «світогляд» і «потенціал» стосовно сучасного етапу розвитку відносин власності в аграрних перетвореннях виправдано вважати допустимими.

Підсумково вище викладене виглядає наступним чином. Реалізація потенціалу власності, у тому числі зумовлених нею відносин, стає можливою лише за обставин, коли у процесі аграрних перетворень узгоджено і з належною віддачею включаються всі без винятку системозабезпечуючі чинники, у тому числі ті з них, які формують різного роду відносини: соціальні, виробничі тощо. З огляду на це, оскільки аграрна реформа являє собою послідовно перетворювальну систему як сукупність системозабезпечуючих факторів, цільовим призначенням яких є формування і практичний прояв різного роду відносин, то вони можуть бути об'єднані у відповідну підсистему агротрансформацій. Діючи сукупно з іншими підсистемами організаційного, технологічного та іншого цільового призначення, підсистема відносин, у тому числі відносин власності, досить всебічно формує і проявляє свій потенціал та дає підстави розраховувати на його більш результативну віддачу. Узагальнено це розглядається таким чином, що світоглядні бачення відносин власності мають базуватися на засадах системності, яка охоплює собою сукупність (систему) соціального, виробничого, організаційного та іншого призначення з відповідними їй підсистемами.

Утворювальна місія власності є реальною за умови світоглядної орієнтації людини на важливі у всі часи фундаментальні моральні засади. Бо власність та світогляд надають кожній особі певну свободу та можливість вибору, а тому виступають в якості ключових цінностей, що на певній території поєднують цілісністю громадське суспільство зі спільним проектом свого стратегічного майбутнього з якісно новим рівнем життя.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Проблемні аспекти регулювання функціонування агропромислових компаній / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2014. – № 2. – С. 5–21.
2. Баланюк І.Ф. Формування власника землі в аграрному секторі економіки: монографія / І.Ф. Баланюк, П.С. Матковський. – Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – 201 с.
3. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. Т.В.С. 217 Kingston Road, London, SW 19 3NN (Екклесіаст Гл.5, с. 670 (17 Еккл. 2,24).
4. Бородіна О.М. Людський капітал на селі: наукові основи, стан, проблеми розвитку –К.: ІАЕ УААН, 2003. –277 с.
5. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен – М.: Мысль, 1971. – 326 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови. /уклад. і гол. ред. В.Ю.Бусел. –К.: Ірпінь. ВТФ „Перун”, 2007. –С.1300.
7. Власність у сільському господарстві. Наукове видання: ВВ. Юрчишин, О.М. Онищенко, П.Т. Саблук та ін. За ред. ВВ. Юрчишина, П.Т. Саблука. К., „Урожай”, 1993. –350 с.
8. Гегель, Георг Вильгельм Фридрих. Сочинения / Гегель ; пер. Б. Столпнера. – М; Л. : Соцэкгиз, 1929. – Т. VII : Философия права. – 1934. – XV, [1]. – 380 с.
9. Коммонс Дж. Р. Институциональная экономика [Электронный ресурс] / Джон Р. Коммонс [пер с англ. И. Елшина, Ю. Самарская]. – Режим доступа: <http://www.ie.boom.ru/Commons/Commons.htm>.
10. Коуз Р. Фирма, рынок и право: монография [Текст] / Р. Коуз; пер. с англ Б. Пинскера; науч. ред. Р.Капелюшников. – М.:Дело, 1993. – 193 с.
11. Лукинов И.И. Эволюция экономических систем / И.И. Лукинов. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика»», 2002. – 567 с.
12. Лупенко Ю.О. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності / Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф. // Економіка АПК. – 2013. –№ 7. – С. 5–21.
13. Макаренко Ю.П. Аграрні малі господарства: умови та шляхи розвитку [монографія] / Ю.П.Макаренко. – Дніпропетровськ: Січ, 2012. – 680 с.
14. Малік М.Й. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері / Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Лузан О.Ю. // Економіка АПК. – 2013. – № 4. – С. 86–93.
15. Маркс К. Німецька ідеологія / К. Маркс, Ф. Енгельс // Твори. Т.3. – К.:Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1959. – С.7- 521.
16. Мельник Л.Г. Фундаментальные основы развития / Л.Г. Мельник. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2008. – 288 с.
17. Месель-Веселяк В. Я. Реформування аграрного сектора економіки України / В. Я. Месель-Веселяк // Вісник економічної науки України. – 2010. – №2. – С.205–211.

18. Онищенко О. Проблеми реформування відносин власності та організаційних структур господарювання на селі / О. Онищенко, В. Трегобчук, В. Юрчишин // Економіка України. – 1998. – №9. – С. 4–14.
19. Онищенко О. Сільське господарство, село і селянство України у дзеркалі пострадянської аграрної політики / О. Онищенко, В. Юрчишин // Економіка України. – 2006. – №1. – С. 3–14.
20. Остром Е. Керування спільним. Еволюція інституцій колективної дії / Еліно́р Остро́м; пер. з англ. Т. Монтян. – К.: Наш час, 2012. – 398 с.
21. Павлов О.І. Світоглядні засади дослідження сільських територій // Сільські території України: історична трансформація парадигми управління. Монографія. Одеса, „Астропринт”, 2006. – 360 с.
22. Саблук П. Т. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи вирішення) / П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 2–13.
23. Сахацький М.П. Проблеми відродження сільського господарства. / М.П. Сахацький. – К.: ІАЕ, 2000. – 304 с.
24. Сен-Симон А. Избранные сочинения: В 2 т./ А. Сен-Симон— М.: [б.и.], 1948. – Т.1. – 355 с.
25. Столыпин П. А. Письма П. А. Столыпина Л. Н. Толстому. 23 октября 1907 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.doc20vek.ru/node/1636>
26. Сура №4 «АН-Нисаа» (Женщины) [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://umma.ru/tafsir/86-sura-4-lan-nisar-zhenshhiny>
27. Таранов П. С. 150 мудрецов и философов / П. С. Таранов. – Симферополь-Запорожье : Нарус-М, 2000. – 848 с.
28. Ушачев И.Г. Аграрная политика России: проблемы и решения / И.Г. Ушачев. – М.: Издательство ИП Насирддинова В.В., 2013. – 524 с.
29. Червен І.І. Активізація інноваційної діяльності – найважливіший напрямок підвищення ефективності аграрного виробництва / І.І. Червен, М.І. Кареба // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – Миколаїв, 2013. – Випуск 2 (72). – С.3–10.
30. Шebаніна О.В. Удосконалення механізму експортно-імпорتنних операцій аграрних підприємств Миколаївської області з країнами СНД / О.В. Шebаніна, Р.В. Данильченко, Т.М. Борисова // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – Миколаїв, 2013. – Випуск 3 (73), Т. 1 . – С. 12–18.
31. Шинкарук В.І. Світогляд // Українська радянська енциклопедія. – 2-е вид. – К., 1983. – С. 170.
32. Юрчишин В.В. Аграрна політика на зламах політичних епох. Історико-соціально-економічні нариси. Наукове видання. / В.В. Юрчишин – К.: Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка НАН України», 2009. – 366 с.
33. Юрчишин В.В. До проблеми системної переорієнтації розвитку агросфери на засадах соціоекономіки / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2013. – № 11. – С. 6–16.

34. Юрчишин В.В. Сучасні аграрні перетворення в Україні. Ретроспективні нариси у трьох частинах. /НАН України, ДУ «Інститут економіки і прогнозування». – К., 2013. – 424 с.

35. Юрчишин В.В. Світоглядне забезпечення аграрної реформи. Наукова доповідь. – К., 2014. – Рукопис. – 28 с. (Використано за погодженням з автором).

36. Юрчишин В.В. Чому праця на власній землі забезпечує високу віддачу //Агро інком. –1997. –№8-9. – С. 27-28.

Наукове видання

ЗАПША Галина Миколаївна

**ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ ТА СВІТОГЛЯДНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ**

Комп'ютерний набір *Запша Г.М.*

Підписано до друку 27 лютого 2014 р. Формат 60x84 1/16
Папір друк. Друк офсетний. Авт. арк.. 1,1
Наклад 50 примірників. Зам. № 14. Ціна договірна.

Надруковано: ФОП Швець В.Д.
Тел...: (066) 609-46-81
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
Серія МК №26 від 16.07.2013 р.